



*Türk Kùltürü*  
*Sanatı ve*  
*Edebiyatında*  
**Hadisler**

**Sempozyum Tebliğler Kitabı**  
*24-26 Kasım 2021*  
**CİLT II**

*Türk Kültürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler  
Sempozyum Tebliğler Kitabı*

ISBN  
978-605-85696-8-3

Bu kitap, Meridyen Destek Derneği tarafından T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğiyle 24-26 Kasım 2021 tarihlerinde düzenlenen “Türk Kültürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler” başlıklı sempozyumda sunulan tebliğlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Tebliğlerin içeriğinden yazarları sorumludur.

© Meridyen Destek Derneği | Temmuz 2022 - İstanbul

**İletişim:**

Altunizade Mah. Mahir İz Cad. No: 26 Kat: 3 34662 Üsküdar / İstanbul  
www.meridyendernegi.org – meridyen@meridyendernegi.org

**Düzeltili:** Zeynep Ekici

**Son Okuma:** Melek Yalvaç

**Kitap Tasarımı:** Yunus Emre Kaya

**Baskı ve Cilt:** Seçil Ofset

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No:77 Bağcılar-İstanbul

Tel: 0212 629 06 15

Matbaa Sertifika No: 44903

# SATIRLARDAN TABLOLARA AKSEDEN RESİMLER: HİLYE RİVAYETLERİ VE HADİS USULÜ AÇISINDAN DURUMU

Bekir Tatlı\*

## Giriş

Tam olarak başlangıç tarihini tespit etme imkânına sahip olamasak da, Türk-İslâm mimarisinde hadis kullanım geleneğinin kökeninin bir hayli eskilere dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Özellikle Anadolu Selçuklu dönemine ait eserlerin inşa kitâbeleri, ahşap kapı ve pencere kanatları, minberleri, mihrapları, sütun başlıkları ve daha pek çok unsuru, âdeta birer hadis koleksiyonu gibidir. Bu anlamda Divriği Kale Camii'nin (576/1180) halen Sivas Müzesi'nde bulunan ahşap kapı kanatları, bildiğimiz kadarıyla Türk-İslâm mimarisinde hadis yazılmış en eski vesika durumundadır.<sup>1</sup> Diğer taraftan, en fazla hadis kullanılan mimarî mekânların özellikle Bursa, Edirne, Konya ve Amasya gibi ilim ve kültür merkezlerinde yoğunlaşması, erken dönemlerden itibaren bu şehirlerde hadis

\* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı öğretim üyesi. e-posta: bekir.tatli@hbv.edu.tr; Ayrıca 2019'dan beri Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nde (KTMÜ) misafir öğretim üyesi. e-posta: bekir.tatli@manas.edu.kg; ORCID: 0000-0002-9948-6148

1 Hadis yazılı en eski mimarî yapılar için bk. Tatlı, Bekir, *Mimarî Hadisleri- Türk-İslâm Mimarîsini Taçlandıran Peygamber Sözleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 42, 47-49.

eğitimine verilen önemi göstermekte ve Selçuklu ve Osmanlı'nın kuruluş felsefesinde hadisin ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>2</sup>

Geçmişten günümüze mimarî yapıların çok çeşitli unsurlarına hadis yazma geleneği devam etmiştir. Hadis yazılan mimarî elemanların başında inşa ve tamir kitâbeleri gelmekle birlikte bu kitâbelerin dışında bütün parçalarıyla camiler, medreseler, türbeler, mezar taşları, çeşmeler/şadırvanlar, dârüşşifâlar (hastaneler) da hadislerin yaygın olarak nakşedildiği mekânlardır.

Kitâbeler, mimarî eserlerin kimliğini veren bir bilgi kaynağı olmalarının yanı sıra aynı zamanda kuruluş aşamasındaki bir devletin ve toplumun dil, kültür, tarih ve yaşayış özelliklerini yansıtan ve yapıların estetik bütünlüğünü tamamlayan birer şaheser durumundadır. Bu yönüyle onların, hem sanat tarihi ve hem de şehir tarihleri için büyük önem taşıyan güvenilir belgeler olduğu ortadadır.<sup>3</sup> Arapça/Osmanlı Türkçesi ile yazılan inşa kitâbelerinin bir kısmına âyet, bir kısmına hadis ile giriş yapılmış; bir kısmında ise âyet ve hadis birlikte yazılmıştır. Dolayısıyla bu durum, âyet ve hadislerin o mimarî yapının kimliğini ve aidiyetinin köklerini ifade etmesi açısından son derece önemli bir göstergedir.

Camilerin kapı üstleri ve çevresi, pencere söveleri (kasaları) ve alınlıkları, ahşap kapı ve pencere kanatları, mihrap ve minber çevresi, mahfiller, vaaz kürsüsü, sütun başlıkları, iç kubbeler hadislerin en çok kullanıldığı mekânlardır.<sup>4</sup> Camilerde yazılan hadislerin; mescid yapmaya teşvik, namazın dinin direği oluşu, dinin samimiyet anlamına gelişi, ikramda bulunmak ve açları doyurmak suretiyle insanlara faydalı olmak, merhametin önemi, Allah'tan dünya ve âhirette iyilik ve hayır kapılarının açılmasını istemek gibi çok çeşitli konuları içerdiğini söyleyebiliriz.

Medreselerin mimarî dekorasyonunda da kullanılan pek çok âyet, hadis ve kelâm-ı kibâr (büyüklerin özlü sözleri) vardır. Böylelikle okullarda okutulan kitâbî bilgilerin yanı sıra, göz zevkine hitap eden süslemeler yoluyla da öğrencilerin görsel eğitiminin örnekleri sunulmuştur. Medreselerde de o mekânların ruhuna uygun olarak genellikle, âlimlerin peygamberlerin vârisleri olduğu, ilim öğrenmenin kadın-erkek bütün Müslümanlara farz kılındığı, ilmin Çin'de bile olsa alınması gerektiği gibi bilime teşvik ve bilim adamına verilen değer ile ilgili hadisler yazılmıştır.

2 Hansu, Hüseyin, "Mimarî Eserlere Nakşedilen Hadisler Üzerine Bir İnceleme", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX, sayı: 1, s. 35-51, Diyarbakır 2007, s. 50.

3 Tüfekçioğlu, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üni. SBE. Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Van 1997, I, 543.

4 Yardım, Ali, *Alanya Kitâbeleri-(Tebât, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*, İstanbul 2002, s. 14.

Türbeler de yine hadislerin sıkça kullanıldığı mekânlardır. Özellikle Bursa Yeşil Türbe, İstanbul Fâtih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman, Hürrem Sultan türbelerinde çokça yazılan hadis metinleri, genellikle dünya hayatının geçiciliğini, ölümün kaçınılmaz gerçekliğini ve kalıcı hayatın âhiret olduğunu vurgulayan, ayrıca Allah Teâlâ'ya yakarış ifade eden bazı dua ve istiğfar cümlelerini içerir.

Mezar kitâbelerinde çoğunlukla baş taşının ön yüzüne âyet, arka yüzüne ise hadisler yazılır.<sup>5</sup> Bu hadisler de genellikle ölümü hatırlatan, müminlerin gerçekte ölüp yok olmadıklarını, esasında bir diyardan diğerine göç ettiklerini vurgulayan türdendir.

Çeşme ve şadırvanların da bilhassa âyet ve hadislerle süslendiği dikkat çekmektedir. Özellikle selâtin camilerin avlularında bulunan çeşme ve şadırvanlarda pek çok hadis yazılıdır. Burada yazılan hadislerde, temizliğin önemi, imanın yarısı oluşu, can taşıyan bütün varlıklara su içirmenin fazileti gibi konular işlenmiştir.

Şifâhâne (hastane) olarak inşa edilmiş mekânlar da hadis kaydedilen mimarî yapılardandır. Meselâ Kastamonu Yılanlı Dârüşşifâsı'nın (671/1272) giriş bölümü, günümüze kadar intikal edebilmiş nâdide eserlerden olup üzerinde Hz. Peygamber'in dilinden, Allah'ın her hastalık için bir deva yarattığından, dolayısıyla hastalıklara karşı tedavi olmak gerektiğinden bahseden bir hadis metni yazılıdır.

Bunların yanı sıra, özellikle yurdumuzun dört bir yanında bulunan Türk ve İslâm Eserleri Müzeleri hadis yazılı pek çok levhayı, çini vazoyu, pencere/kapı kanatlarını ve kitâbeyi ihtiva etmektedir. İstanbul, Edirne, Bursa gibi neredeyse bütün tarihî şehirlerimizde yer alan bu müzelerin yanı sıra, etnografya müzeleri de benzer türdeki pek çok eseri bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ve 18. yüzyılda İstanbul'da dokunmuş, üzerinde bir hadis metni işli olan halı motifi oldukça ilgi çekicidir.<sup>6</sup>

Dolayısıyla mimarî dekorasyonda hadislerin çok geniş bir kullanım alanı olduğunu söylememiz gerekir. Bu da mimarîmizin donuk ve soğuk binalar yığını olmadığı, bilâkis âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerif rivayetleri mârifetiyle mimarîmize mâna ve ruh kazandırıldığı; bu mânada Türk-İslâm mimarîsinin âdeta âyet

5 Yardım, *Alanya Kitâbeleri*, s. 50.

6 Bu halı motifinde "Kim namaz kılsa, namazgâhında bulunduğu sürece melekler ona salât ederler." yazılıdır. Bkz. Arseven, Celâl Esad, *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1970, s. 257; Tatlı, *Mimarî Hadisleri*, s. 56. Hadis için bkz. Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrut 1410/1990, Cemâat 2 (no: 620).

ve hadislerin birer izdüşümü veya türevi olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim benzer şekilde Titus Burckhardt da, haklı olarak İslâm sanatını, “çok sayıda başka sanat tarihçisinin bizi inandırdığı gibi kazara birbirine karışmış tarihsel eklentiler olarak değil, İslâmî vahyin ilkeleri ve formunun bir türevi” olarak görmektedir.<sup>7</sup>

## Hilye ve Şemâil Rivayetleri

Hz. Peygamber (sav)’in daha çok beşerî yönünü ilgilendiren ve bedenî/fizikî özelliklerinden bahseden rivayetler genel olarak *şemâil* diye isimlendirilmiş ve bunlar öteden beri *hilye* adı verilen metinler halinde tablollaştırılarak nâdide sanat eserlerine dönüştürülmüştür. Sahâbî-i kirâm tarafından sonraki nesillere aktarılan bu rivayetlerin önemli bir kısmında hadis usulü açısından önemli bir kusur/zaaf olmadığını söyleyebiliriz. Buna karşılık sonradan ortaya çıkan ve hilye yazımına teşvik eden bazı şüpheli rivayetler de vardır ki yanlış peygamber/sünnet anlayışlarına zemin oluşturması nedeniyle bunların mutlaka hadis usulü açısından incelenmesi, durumlarının ortaya konulması ve bunlardan sakındırılması gereklidir. Demek istediğimiz odur ki, genel olarak hilye rivayetlerindeki anlatımların sıhhati açısından kayda değer bir problem söz konusu olmamakla birlikte insanları bu hilye metinlerini yazmaya yahut bunları temaşa etmeye, yollarında taşımaya, evlerinde bulundurmaya teşvik eden ve böylelikle belâ, veba, hastalık, illet, hasetçi göz, sihir, yangın, yıkım, fakirlik, zehirlenme vb. sıkıntılara karşı güvende olunacağını iddia/telkin eden rivayetlerin tenkidinin yapılması ve bu iki tür rivayetin birbirinden ayrıştırılması son derece önemlidir.

## Hilye Rivayetlerini Ortaya Çıkaran Toplumsal İhtiyaç

Hz. Peygamber’in hayatta olduğu dönem içerisinde sahâbî-i kirâm, küçüğüyle büyüğüyle ve imkânları ölçüsünde Rasûlullah (sav) ile görüşme ve konuşma imkânına sahiptiler. Bu anlamda onlardan her biri çeşitli zamanlarda onunla bir araya gelmişler ve onun gerek “*kâliyle*” gerekse “*lisân-ı hâliyle*” yapmış olduğu sohbetlerden istifade etme imkânı elde etmişlerdir. Zaten Hz. Peygamber de onların gözlerine ve gönüllerine hitap eden bir lider konumundaydı. Rasûlullah’ı hem fiziklen görmek hem de onun anlattıklarından istifade etmek isteyenler her fırsatta onun yanına gelirler ve mânevî açlıklarını giderirlerdi. Bu esnada onlar-

7 Burckhardt, Titus, *İslâm Sanatı-Dil ve Anlam*, çev. Turan Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

dan herhangi birinin Rasûlullah'ın fizikî ve bedenî özelliklerini yani şemâilini birbirlerine anlatmalarına pek de ihtiyaç yoktu. Zira sahâbîden herkes bir şekilde Rasûlullah'ı zaten gözleriyle görüyorlar ve onun bedenî ve fizikî hallerini müşahade ediyorlardı. Bu tür bir ihtiyaç belki uzak mesafelerde ikâmet eden ve Hz. Peygamber'i sürekli görme şeref ve imkânından mahrum sahâbîler veya onların aile fertleri için söz konusu olabilirdi. Ancak her hâlükârda -teorik planda da olsa- onların bile içinde buldukları şartları zorlayarak Hz. Peygamber'in yanına gelme imkân veya ihtimalleri vardı.

Buna karşılık Rasûlullah (sav) vefat edip de sahâbî-i kirâmın arasından be- denen ayrıldığında bu imkân ve ihtimal bütünüyle ortadan kalkmış oldu. Zira vefat ettiği için onunla görüşme fırsatını bundan böyle hiçbir zaman elde edemeyecek olan tâbiîn neslinin Hz. Peygamber'i fizîken görmeleri mümkün değildi. Onların Hz. Peygamber'i beşerî ve fizikî yapısı itibarıyla tanıyabilmeleri için geriye sadece bir ihtimal kalıyordu: Onlar ancak sahâbî-i kirâmın anlatımları sayesinde onun (sav) bedenlen/fiziken neye benzediğini öğrenebileceklerdi. Gerçekten de tâbiîler, anneleri-babaları, akrabaları veya büyükleri olan sahâbîden Hz. Peygamber'in sünnetini öğrendikleri gibi, aynı şekilde onun boyunu, saçını-sakalını, yürüyüşünü, oturup kalkışını, bakışını, ten rengini, giyim tarzını, renk tercihlerini, velhâsıl onun şeklen neye benzediğini de duymak ve öğrenmek istemişlerdir.

Bu durumda zaten bizzat kendisini dünya gözüyle gördüklerinden dolayı sahâbî nesli için bir "ihtiyaç" olmayan bu gibi konular bir anda tâbiîn neslinin en çok merak ettikleri konular arasına girivermişti. Çünkü her insanda, kendinden önce yaşamış olan, model aldığı ve sevip saygı duyduğu örnek şahsiyetlerin fizikî özelliklerine, onların neye benzediklerine, nasıl giyindiklerine, hangi eşyaları kullandıklarına vb. yönelik de karşı konulmaz bir merak söz konusudur. İnsanlar bu meraklarını gidererek o model şahsiyetleri gözlerinin önüne getirmek ve hayal dünyalarında resmetmek isterler. Hele bir de ellerinde gerçekten gıyabında sevdikleri bu kişileri tasvir eden resimler yahut onlara ait şahsî eşyalar hatta saçının bir teli dahi varsa; sürekli onlara bakmaktan, onları yanlarında taşımaktan kendilerini alamazlar ve böylece sevdiklerine karşı duyulan özlemi bir nebze olsun dindirmiş olurlar. Bunlar için "sevgiliye dair" veya "onu hatırlatan" en küçük bir bilgi, belge, eşya veya hatıra sonsuz değere sahiptir.

İşte tâbiîn nesli, görmeden sevip inandıkları ve sünnetine âşik oldukları Hz. Peygamber'in fizîken de neye benzediğini öğrenmek için büyüklerine sormaya başladılar ve sahâbîden Rasûlullah'ı kendileri için vasfetmelerini istediler. Bu esnada belki de sahâbî nesli o ana kadar Hz. Peygamber'i fizîken

tepeden tırnağa kadar süzerek elde ettikleri bilgi kümelerini veya hatıralarını, gerektiğinde sonraki nesillere anlatmak üzere pek de hazırlıklı değillerdi. Çünkü büyük oranda sahâbînin Hz. Peygamber ile ilişkisi, ressam ile resmedilen obje arasındakine benzer şekilde, gözlemcinin bütün ayrıntılara dikkat ettiği bir ilişki olmaktan ziyade, hoca-talebe arasındakine benzer ve daha çok duygusal ve edep merkezli bir boyutta süregelen bir etkileşimden ibaretti. Muhtemelen onların çoğu Hz. Peygamber'in fizikî yapısından ziyade anlattıklarına yoğunlaşmaya ve onları özümsemeye gayret etmişlerdir. Bununla birlikte elbette sahâbî arasından bazılarının ve -belki de yaratılıştan gelen özellikleri itibariyle daha çok kadınların-, Hz. Peygamber'in şemâiline de dikkat ettikleri ve elden geldiğince ayrıntıları yakaladıkları olmuştur. Ancak bunun ağırlıklı olmadığını, sahâbînin ziyadesiyle Rasûlullah'ın tâlimat ve öğretilerine odaklandığını tahmin ediyoruz.

İşte bu nedenle, mi'racda Mescid-i Aksâ'nın kapısına-penceresine dikkat etmeyen Hz. Peygamber'in mi'racdan dönüşte müşriklerin soruları karşısında yaşadığı kısa süreli şaşkınlık ve -tabiri caizse- afallama<sup>8</sup> gibi sahâbî-i kiram da, tâbiîn nesli kendilerinden Rasûlullah'a dair betimleyici ve net bilgiler istediklerinde bocalamış ve ilk başta akıllarına pek bir şey gelmemiş olabilir. Fakat biraz daha vakit geçtikten sonra, iyice düşünüp taşınınca ve hatırladıkça Hz. Peygamber'in bedenî ve fizikî açıdan da anlatımlarına dayanan şemâil ve hilye türü rivayetlerin zaman içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda Hz. Peygamber'i çok yakından tanıyan ve pek çoğu onunla uzun süre vakit geçiren Enes b. Mâlik, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Abdullah b. Abbas, İbn Ömer, Câbir b. Semüre, üvey oğlu Hind b. Ebû Hâle vb. sahâbîler<sup>9</sup> aracılığıyla söz konusu rivayetlerin kolaylıkla ortaya çıkmış olduğu tespitini yapabiliriz. Hz. Peygamber'i uzun süredir tanıyan bu sahâbîler, tâbiîn neslini teşkil eden kendi çocuklarına veya talebelerine Hz. Peygamber'in sünnetini ve ahlâkını öğrettikleri gibi, onun (sav) şeklen neye benzediğini yani şemâil ve hilyesini de anlatmaktan geri durmamışlardır. İşte bunun sonucunda Rasûlullah'ı beşerî yönü itibariyle de vasfeden şemâil ve hilye rivayetleri hadis ve siyer kitaplarımızda yer bulmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber'in hilyesi hakkındaki rivayetler hadis kitaplarında "*sıfatü'n-nebî*" ve "*fezâil*" gibi başlıklar altında verilmiştir. Bu rivayetleri hadis kaynak-

8 Tatlı, Bekir, *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2008, s. 184-186.

9 Yardım, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâili*, Damla Yayınevi, Dokuzuncu Baskı, İstanbul 2011, s. 59.



ları yanında çeşitli eserlerden derleyip değerlendiren ve şemâil adıyla bir ilim haline getiren Tirmizî, Kâdî İyâz gibi müellifler ise hilye konusunu şemâil kitaplarının Rasûlullah'ın vücut yapısıyla ilgili özelliklerinin anlatıldığı “*haluku Rasûlillah*” (Rasûlullah'ın yaratılışı) adlı ilk bölümünde incelemişlerdir. Ayrıca “*hasâi-sü'n-nebî*” türü eserler içinde de hilye hakkında bilgi bulunmaktadır.<sup>10</sup>

Her ne kadar sahabîden pek çokları tarafından Hz. Peygamber'in şemâilî tâbîin nesline aktarılmış olsa da, birer hüsn-i hat şaheseri olan mevcut hilye metinleri genellikle Hz. Ali'den nakledilen anlatımları içermektedir. Sözelimi, “*Rasûlullah (sav) ne çok uzun ne de çok kısaydı, insanlarla ortalama bir boyda idi. Saçı ne tam kıvrıkcık ne de dümdüzdü, ikisinin ortası yani hafif dalgalıydı...*” gibi cümlelerin onun insanların nazarında görünen durumu<sup>11</sup> ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Hilye-i saâdet”, “hilyetü'n-nebevî” veya sadece “hilye” denilen levhaların dinî mimarîmizde hususî bir yeri vardır. Hz. Muhammed (sav)'in dış görünüşü ve ahlâkî hakkındaki bazı rivayetlerin yazılmasıyla meydana getirilen hilyelerin, ilk defa sülüs (muhakkak)-nesih hatları ile yazılması Hâfız Osman (ö. 1110/1698), ta'lik ile yazılması da Yesârî Mehmed Esad (ö. 1212/1798) Efendiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Hilyelerde, kendine mahsus tertibe uyularak besmele veya hilye metni yazılır ve özenle tezhiplenir. Küçük bir kitap ebadından eski konak duvarlarına asılmak için boyu iki metrenin üstüne varıncaya kadar her ebatta hilye yazılmıştır. Hilye hattatlığı 19. yüzyılda en yüksek mertebesine erişmiştir.<sup>12</sup>

Hz. Peygamber'in şemâiline dair önemli değerlendirmelerde bulunan merhum Ali Yardım hocamızın ifadeleriyle, “kalemi ile, gönlü ile, kafası ile, ilmi ile, irfanı ile imparatorluğumuzun soylu ve çaplı kültürünü temsil etmiş olan Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö. 1313/1895) *Kıyas-ı Enbiyâ* isimli ölümsüz eserinin dördüncü cüzünde ‘*Bazı Evsâf-ı Seniyye-i Muhammediyye*’ başlığı altında, tatlı ve sevimli bir üslupla kaleme aldığı *Hilye-i Saadet*, kendisinden sonra gelenler tarafından hep

10 Uzun, Mustafa, “Hilye”, *DİA*, XVIII, 44-47, İstanbul 1998; Kandemir, Yaşar, “Şemâil”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 497-500; Bayraktar, İbrahim, *Hz. Peygamber'in Şemâili*, İstanbul 1990, s. 17-61; Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, s. 42-43, 57-58. Şemâil rivayetlerinin kaynakları için ayrıca bkz. Yardım, Ali, “Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbu'ş-Şemâili”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sayı: 1, s. 349-409, özellikle s. 355, 361-409.

11 Peygamber (sav)'in bu yönünün “Dış Görünüm” ve “İç Görünüm” şeklinde farklı bir bakış açısıyla değerlendirmesi için bkz. Akyüz, Ali, *Yaşayan Kur'an Hazreti Peygamber*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 111-129.

12 Derman, M. Uğur, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s. 392; a.mlf., “Hilye”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 47-51; Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 390.

olduğu gibi iktibas edilegelmiştir.<sup>13</sup> Bir anlamda Rasûlullah (sav)'in bir nevi detaylı fotoğrafı olarak kabul edebileceğimiz hilye-i şerîfeler, Osmanlı Türklerinin evlerinde “müzelik bir süs eşyası” olarak değil âdeta bir “şeref misafiri” veya “manevî hayat sigortası” olarak başköşedeki yerlerini almıştır.<sup>14</sup>

Hilye yazımına teşvik eden, sıhhati şüpheli bazı rivayetlerin muteber hadis kaynaklarında yer almamasına karşılık, Rasûlullah (sav)'in fizikî ve ruhî durumundan bahseden rivayetler son derece yaygındır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Hz. Âişe, Ebû Cuhayfe, Câbir b. Semüre, Ümmü Ma'bed, Abdullah b. Abbas, Muarrız b. Muaykib, Ebû't-Tufeyl, Addâ b. Hâlid, Hureym b. Fâtik, Hakîm b. Hizâm gibi sahâbiler Hz. Peygamber'i tasvir etmeye çalışmışlardır.<sup>15</sup> Yine Hz. Hasan'ın, dayısı (Hz. Hatice'nin Rasûlullah'tan önceki kocası Ebû Hâle'den olan oğlu) Hind b. Ebû Hâle'ye ve Hz. Hüseyin'in, babası Hz. Ali'ye Rasûl-i Ekrem'in şemâilini sorup öğrendikleri bildirilmektedir.<sup>16</sup>

Kaynaklarda geniş bir rivayet sahası bulan söz konusu hilye metinlerinin bazı önemsiz ayrıntılar hariç genellikle birbirine benzediğini söyleyebiliriz. Hz. Ali'den rivayet edilen meşhur hilye metni şu şekildedir:

عَنْ عَلِيِّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَرَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ كَانَ إِذَا وَصَفَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:  
لَمْ يَكُنْ بِالطَّوِيلِ الْمُمَعَطِ ، وَلَا بِالْقَصِيرِ الْمُنْتَرِدِ ، كَانَ رُبْعَةً مِنْ الْقَوْمِ وَلَمْ يَكُنْ بِالْجَعْدِ الْقَطِيطِ ، وَلَا بِالسَّبِيطِ ، كَانَ جَعْدًا رَجُلًا ، وَلَمْ يَكُنْ بِالْمَطْهَمِ ، وَلَا بِالْمَكْلُتِمِ ، كَانَ فِي الْوَجْهِ تَنْوِيرٌ ، أُبْيَضَ مُشْرَبًا حُمْرَةً ، أَدْعَجَ الْعَيْنَيْنِ ، أَهْدَبَ الْأَشْفَارَ ، جَلِيلَ الْمُشَاشِ وَالْكَتَدِ ، أُجْرَدَ ، ذَا مَسْرُوبَةٍ ، سِنَّنَ الْكَفَّيْنِ وَالْقَدَمَيْنِ ، إِذَا مَشَى يَتَقَلَّعُ كَأَنَّمَا يَمْشِي فِي صَبَبٍ ، وَإِذَا التَّقَّتْ انْتَقَتَ مَعًا ، بَيِّنَ كَنْفَيْهِ حَنْمَ النَّبُوَّةِ وَهُوَ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ ، أَجْوَدَ النَّاسِ صَدْرًا ، وَأَصْدَقَهُمْ لَهْجَةً ، وَالْأَيْنَهُمْ عَرَبِيَّةً ، وَأَكْرَمَهُمْ عَشْرَةً ، مَنْ رَأَاهُ بِدَيْهَةٍ هَابَهُ ، وَمَنْ خَالَطَهُ مَغْرَفَةً أَحَبَّهُ ، يَقُولُ نَاعِيَهُ : لَمْ أَرْ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ

13 Yardım, Ali, “Hilye-i Saâdet -Peygamber Efendimiz'in Yaratılış Güzellikleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, yıl: 7, sayı: 1, Ocak 1978, s. 12-25, s. 15; Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, s. 62. Ahmed Cevdet Paşa'nın söz konusu anlatımı Yardım tarafından da aynen iktibas edilerek aktarılmıştır. Bkz. Yardım, “Hilye-i Saâdet -Peygamber Efendimiz'in Yaratılış Güzellikleri”, s. 16-18; a.mlf., *Peygamberimiz'in Şemâili*, s. 63-65.

14 Yardım, “Hilye-i Saâdet -Peygamber Efendimiz'in Yaratılış Güzellikleri”, s. 20-21.

15 Kandemir, “Şemâil”, s. 497. Ayrıca bkz. Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-hasâilü'l-Mustafaviyye*, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekte-i Mükerrreme, 1413/1993, s. 28-41.

16 Kandemir, “Şemâil”, s. 497.

Hiz. Ali, Peygamber (sav)'i nitelediği zaman Őyle derdi:

*“Ne göze batacak derecede uzun, ne de aŐırı kısa idi; halkın orta boylusu idi. Saçları ne kıvrırcık ne de dümdüzdü; hafifçe dalgalı idi. Tık naz değildi, yusuyuvarlak yzly değildi; ancak yüzünde (bir dereceye kadar) yuvarlaklık vardı. Yüzünün rengi kırmızıya çalan beyaz (pembe), gözleri kara, kirpikleri sık ve uzun, kemiklerinin eklem yerleriyle omuz başları ırice idi. Vücudu kılsız olup sadece gŐsnden göbeğine doğru inen ince bir tüy Őeridi vardı. Avuçları ve ayakları dolgundu. Yürüdüğü zaman yamaçta yürüyormuŐ gibi adımlarını srtmeden sertçe atardı. Bir kimseye baktığı zaman yalnızca başını çevirerek değil bütün vücudu ile o tarafa yönelirdi. Srtnda iki kürek kemiği arasında peygamberler zincirinin son halkası olduğunu gösteren nübüvvet mührü vardı. İnsanların en cmerdi, en doğru szlys, en yumuŐak huylusu ve en arkadaŐ canlısı idi. Kendisini ilk defa görenler onun mehbeti (heybeti) karşısında sarsılırlar fakat dostluk kurup sohbetinde bulunanlar onu çok severlerdi. Onu övmek isteyen kimse: ‘Ben ondan önce ve sonra eŐini benzerini görmedim.’ derdi.”<sup>17</sup>*

Bu rivayet kaynaklarımızda Hiz. Ali’ye dayanan çeşitli tariklerden nakledilmektedir. Özellikle İbn Sa’d’ın (. 230/845) benzer metinli pek çok tarike kitabında yer verdiği dikkat çekmektedir. Hilye metinlerinin geldiği tariklerden bir kısmı<sup>18</sup> Őyledir:

- İbn HiŐm- Ömer Mevl Gufre- İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Eb Tâlib- Ali b. Eb Tâlib.<sup>19</sup>
- İbn Sa’d- Saıd b. Mansûr ve el-Hakem b. Mûsâ- İsa b. Ynus- Ömer Mevl Gufre- İbrâhim b. Muhammed- Ali b. Eb Tâlib.<sup>20</sup>

<sup>17</sup> Derman, “Hilye”, s. 48; Mollamehmetoğlu, Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, I-VI, Yunus Emre Yay., İstanbul ts., VI, 212-213. (Mustafa Uzun’un da belirttiği gibi sahâbiler Rasûl-i Ekrem’in vasıflarını kendi ilmi ve idrakleri nispetinde tespit etmeye çalıŐmıŐ, bu durum hilye konusunda deđiŐik rivayetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu rivayetlerde Rasûl-i Ekrem’i lyıkıyla tavsif edebilmek için devrin Arapçasında pek sık rastlanmayan kelimelerin kullanıldığı dikkati çekmektedir (bkz. Uzun, “Hilye”, s. 44). Gerçekten de esasında bu hilye metninin zor bir Arapçası vardır. Bu nedenle biz de metnin çevirisini Derman ve Mollamehmetoğlu’nun eserlerinden uyarlayarak verme yoluna gittik.

<sup>18</sup> Bkz. Bildirinin son sayfası: EK: Tablo 1.

<sup>19</sup> İbn HiŐm, Eb Muhammed Abdülmelik b. HiŐm b. Eyyub el-Hımyerî, *es-Sîretü’n-Nebevıyye*, I-VI, Beyrut 1411, II, 247-248.

<sup>20</sup> İbn Sa’d, Eb Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Men el-Basrî, *et-Tabakâtü’l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Mektebetü’l-Hancî, Kahire 2001, I, 354. Ayrıca bkz. İbn Eb

- İbn Sa'd- Ya'lâ b. Ubeyd et-Tenâfisî ve Muhammed b. Ubeyd et-Tenâfisî ve Ubeydullah b. Mûsâ el-Absî ve Muhammed b. Abdullah b. ez-Zübeyr el-Esedî- Mücemmi' b. Yahyâ el-Ensârî- Abdullah b. İmrân- ensardan bir adam- *Ali*.<sup>21</sup>
- İbn Sa'd- Yezîd b. Hârûn ve Yahyâ b. Abbâd ve el-Hasen b. Mûsâ- Hammâd b. Seleme- Abdullah b. Muhammed b. Akîl- Muhammed b. Ali- *Ali b. Ebû Tâlib*.<sup>22</sup>
- İbn Sa'd- el-Fadl b. Dükeyn ve Hâşim b. el-Kâsım- el-Mes'ûdî- Osman b. Abdullah b. Hürmüz- Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im- *Ali b. Ebû Tâlib*.<sup>23</sup>
- İbn Sa'd- Sa'îd b. Mansûr- Nûh b. Kays el-Huddânî- Hâlid b. Hâlid et-Temîmî- Yûsuf b. Mâzin er-Râsibî- bir adam- *Ali b. Ebû Tâlib*.<sup>24</sup>
- İbn Sa'd- Sa'îd b. Mansûr- Hâlid b. Abdullah- Ubeydullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib- babası (Muhammed)- dedesi (*Ali*).<sup>25</sup>
- İbn Sa'd- Muhammed b. Ömer el-Eslemî- Abdullah (Ubeydullah?) b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib- babası (Muhammed)- dedesi (*Ali*).<sup>26</sup>
- İbn Ebû Şeybe- Şerîk b. Abdullah- Abdülmelik b. Umeyr- Nâfi' b. Cübeyr (b. Mut'im)- *Ali*.<sup>27</sup>
- Ahmed- Ali b. Hakîm ve Ebû Bekr b. (Ebû) Şeybe ve İsmail b. bintû's-Süddî- Şerîk- Abdülmelik b. Umeyr- Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im - *Ali*.<sup>28</sup>

Şeybe, Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *Kitâbü'l-Musanneffil-ehâdis ve'l-âsar*, I-VII, Riyad 1409, VI, 328 (no: 31805; isnâdda geçen Ömer ismi Amr olarak); Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-V, Beyrut ts., "Menâkib", 8 (no: 3638; "hasen-garib" olduğu ve "isnadının muttasıl olmadığı" ifade edilmektedir.); Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 32, no: 7. Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn, *Şu abu'l-Îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid, I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, III, 13 (no: 1350).

21 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 353.

22 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 353 (muhtasar).

23 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 354 (muhtasar); Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 31, 32, no: 5, 6.

24 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 354.

25 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 354-355.

26 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 355.

27 İbn Ebû Şeybe, *Musanneff*, VI, 328 (no: 31807; muhtasar). Ayrıca bkz. Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Musennâ el-Mevsilî, *Mu'cemü Ebî Ya'lâ*, Faysalâbâd 1407, I, 187 (no: 217; muhtasar); İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, I-XVIII, Beyrut 1414/1993, XIV, 216-217 (no: 6311; muhtasar).

28 Ahmed, Ebû Abdullah İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, I-L, thk. Şuayb el-Arnâvut, Bey-

Kaynaklarda benzer anlatımlarla ve yaygın bir şekilde nakledilen bu rivayet, bazı tarikleri kusurlu olsa da metin açısından birbirlerini desteklemeleri sebebiyle “hasen” duruma çıkabilecek bir mahiyet arz etmektedir. Nitekim Tirmizî de, muttasıl olmayan bir isnad ile kaydettiği metnin sonunda yaptığı yorumda, rivayetin “hasen-garib” olduğunu vurgulamıştır.<sup>29</sup>

Hız. Ali dışında diğer sahâbîden sahih yolla gelen daha pek çok benzer anlatımlı hilye rivayeti vardır; ancak bunların tamamını burada ele alma imkânımız yoktur. Bu rivayetlere Tirmizî'nin *eş-Şemâil*'i başta olmak üzere, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sından veya konuyla ilgili yazılmış diğer müstakil kitaplardan ulaşmak mümkündür.<sup>30</sup> Ayrıca merhum Ali Yardım da Türkçe yazılan en geniş ve son derece güzel şemâil eserlerinden birinin sahibi olup, Hız. Peygamber'in ahlâkını, hilyesini ve şemâilini ilgilendiren pek çok rivayete bu eserde yer vermiştir.<sup>31</sup> Söz konusu rivayetleri toplayan eserlerin tahkikinden, hilye rivayetlerinin büyük bir kısmının “sahih” olduğu anlaşılmaktadır.<sup>32</sup>

Yukarıdaki tariklerin yanı sıra, konuyla ilgili araştırma yapacaklara yardımcı olmak üzere gerek Hind b. Ebû Hâle gerekse diğer sahâbîden gelen kimisi uzun kimisi kısa metinli rivayetlerin senedlerine ve kaynaklardaki yerlerine de işaret etmek faydalı olacaktır:

rut 1995/1416, II, 256-257 (no: 944).

29 Tirmizî, “Menâkıb”, 8 (no: 3638).

30 Meselâ bkz. Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 28-41; Begavî, Muhyissünne el-Huseyn b. Mes'ûd, *el-Envâr fi şemâilî'n-Nebiyî'l-muhtâr*, thk. İbrahim el-Ya'kûbî, I-II, Dârul-Mektebî, Dımaşk 1416/1995, I, 141-153; Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-II, Dârul-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1404/1984, I, 154-159; İbn Seyyidünnâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidünnâs el-Ya'murî, *Uyûnu'l-eser fi funûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, thk. Muhammed el-Iyd el-Hatrâvî -Muhyiddin Mitû, I-II, Dârul İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut ts., II, 424-431; Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Zehru'l-hamâil ale's-şemâil-Evsâfü'n-Nebî*, thk. Mustafa Âşûr, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire ts., s. 21-39.

31 Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâilî*, s. 72-78. Esasen bu eser baştan sona pek çok önemli konuyu ele almakta olduğundan diğer sayfalara da müracaatta fayda vardır.

32 Meselâ Begavî'nin eserini tahkik eden İbrahim el-Ya'kûbî, rivayetlerin kenarına bunların sıhhatine dair işaretler koymuştur. Buna göre onun sıraladığı 23 hadisin (no: 154-177) neredeyse tamamının “sahih” olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Begavî, *el-Envâr fi şemâilî'n-Nebiyî'l-muhtâr*, I, 141-153. Tirmizî'nin eserinin muhakkikinin yorumlarında da aynı durum geçerlidir. Ancak onların arasında “isnadı zayıf/cidden zayıf” denilenler de vardır. Bkz. Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 34, 39, 40.

- İbn Sa'd- Mâlik b. İsmâil Ebû Gassân en-Nehdî- Cümeý' b. Ömer b. Abdurrahman el-İclî- Mekke'de bir adam- İbn Ebû Hâle'nin et-Temîmî-el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle et-Temîmî*.<sup>33</sup>
- Tirmizî- Süfyân b. Vekî'- Cümeý' b. Umeyr b. Abdurrahman el-İclî- Temimoğulları'ndan bir adam- Ebû Hâle'nin bir oğlu- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle*.<sup>34</sup>
- Tirmizî- Süfyân b. Vekî'- Cümeý' b. Umeyr (Amr olmalı) b. Abdurrahman el-İclî- Temimoğulları'ndan bir adam- Ebû Hâle'nin bir oğlu- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle*.<sup>35</sup>
- İbn Hibbân- Ömer b. Saîd b. Sinan et-Tâî- Süfyân b. Vekî' b. el-Cerrâh- Cümeý' b. Amr b. Abdurrahman el-İclî- Temimoğulları'ndan bir adam- Ebû Hâle'nin bir oğlu- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle*.<sup>36</sup>
- Taberânî- Ali b. Abdülaziz- Ebû Gassân Mâlik b. İsmâil en-Nehdî- Cümeý' b. Ömer (Amr olmalı) b. Abdurrahman el-İclî- Mekke'de bir adam- İbn Ebû Hâle et-Temîmî- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle*.<sup>37</sup>
- Hâkim- Ebû Bekr b. İshak- Ali b. Abdülaziz- Ebû Gassân- Cümeý' b. Ömer el-İclî- bir adam- Ebû Hâle et-Temîmî- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle et-Temîmî*.<sup>38</sup>
- Beyhakî- Ebû Abdullah el-Hâfız- Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Amr el-Ahmesî- el-Huseyn b. Humejd b. er-Rebî' el-Lahmî- Ebû Gassân Mâlik b. İsmâil en-Nehdî- Cümeý' b. Ömer b. Abdurrahman el-İclî- Mekke'de bir adam- Ebû Hâle et-Temîmî'nin bir oğlu- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle*.<sup>39</sup>
- (1) Beyhakî- Ebû'l-Huseyn b. el-Fadl el-Kattân- Abdullah b. Ca'fer- Ya'kûb b. Süfyân- Saîd b. Hammâd el-Ensârî el-Mısırî ve Mâlik b. İsmâil en-Nehdî- Cümeý' b. Ömer b. Abdurrahman el-İclî- Mekke'de bir adam- Ebû Hâle et-Temîmî'nin bir oğlu- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle*

33 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 362-366.

34 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 34-38, no: 8.

35 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 184, no: 226; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, I, 154 vd.

36 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, thk. Sa d Kerîm el-Fakîy, Dâru İbn Haldûn, İskenderiyye, ts., s. 231-234.

37 Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi, I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ts., XXII, 155-159, no: 414.

38 Hâkim en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, I-V, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002, III, 742, no: 6700.

39 Beyhakî, *Şu abu'l-Îmân*, III, 24-32, no: 1362.

- (2) Beyhakî- Ebû Abdullah el-Hâfız- Ebû Muhammed el-Hasen b. Muhammed el-Huseynî el-Akîkî- İsmâil b. Muhammed b. İshak b. Ca'fer b. Muhammed- Ali b. Ca'fer b. Muhammed- Mûsâ b. Ca'fer- Ca'fer b. Muhammed- babası Muhammed b. Ali- Ali b. el-Huseyn- el-Hasen b. Ali- *Hind b. Ebû Hâle*.<sup>40</sup>
- Tirmizî- Ebû Recâ Kuteybe b. Saîd- Mâlik b. Enes- Rebîa b. Ebû Abdurrahman- *Enes b. Mâlik*.<sup>41</sup>
- Tirmizî- Humejd b. Mes'ade el-Basrî- Abdülvehhâb es-Sekafî- Humejd- *Enes b. Mâlik*.<sup>42</sup>
- Tirmizî- Muhammed b. Beşşâr el-Abdî- Muhammed b. Ca'fer- Şu'be- Ebû İshak- *el-Berâ b. Âzib*.<sup>43</sup>
- Tirmizî- Mahmud b. Gaylân- Vekî'- Süfyân es-Sevrî- Ebû İshak- *el-Berâ b. Âzib*.<sup>44</sup>
- Tirmizî- Süfyân b. Vekî'- Humejd b. Abdurrahman er-Ruâs- Züheyr- Ebû İshak- bir adam- *el-Berâ b. Âzib*.<sup>45</sup>
- Tirmizî- Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ- Muhammed b. Ca'fer- Şu'be- Simâk b. Harb- *Câbir b. Semüre*.<sup>46</sup>
- Tirmizî- Hennâd b. es-Serî- Abser b. el-Kâsım- Eş'as b. Sevvâr- Ebû İshak- *Câbir b. Semure*.<sup>47</sup>
- Tirmizî- Ebû Dâvûd el-Masâhafî Süleyman b. Silm- en-Nadr b. Şümeyl- Sâlih b. Ebû'l-Ahdar- İbn Şihâb- Ebû Seleme- *Ebû Hüreyre*.<sup>48</sup>
- Tirmizî- Kuteybe b. Saîd- el-Leys b. Sa'd- Ebû'z-Zübeyr- *Câbir b. Abdullah*.<sup>49</sup>
- Tirmizî- Süfyân b. Vekî' ve Muhammed b. Beşşâr- Yezîd b. Hârûn- Saîd el-Cüreyrî- *Ebü't-Tufeyl*.<sup>50</sup>
- Tirmizî- Abdullah b. Abdurrahman- İbrâhim b. el-Münzir el-Hizamî-

40 Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ, I-XI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VII, 66-67, no: 13285.

41 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 28-29, no: 1.

42 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 29, no: 2.

43 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 30, no: 3.

44 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 30-31, no: 4.

45 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 39, no: 11.

46 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 38-39, no: 9.

47 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 39, no: 10.

48 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 40, no: 12.

49 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 40, no: 13.

50 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 41, no: 14.



Abdülaziz b. Sâbit ez-Zührî- Mûsâ b. Ukbe'nin kardeşi İsmâil b. İbrâhim- Mûsâ b. Ukbe- Küreyb- *İbn Abbas*.<sup>51</sup>

Diğer taraftan, Hz. Peygamber (sav)'i yakından tanıyan pek çok sahâbînin erken dönemlerden itibaren onun şemâilini doğru biçimde anlatan bu rivayetleri nakletmiş olmalarının bizce çok önemli bir sonucu daha olmuştur. Buna göre, söz konusu rivayetler Rasûlullah (sav)'in beşerî yönden/bedenen diğer insanlarla aynı fizyolojik özellikleri taşıdığını ve bütün âza ve organlarının normal insanla- rınkiyle aynı olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun önemi şudur ki, bazı rivayetlerde yer alan anlatımlara göre Rasûlullah, namaz kılan cemaati namazın ruhuna aykırı davranışlardan uzak durmaya davet etmiş, zira onla- rın huşûsunun kendisinden gizli olmadığını söylemiş ve arkasında bulunanları gördüğünü/hissettiğini belirterek onları uyarmıştır. Bu meyanda Buhârî'nin *Sahîh*'inde de yer alan ve Ebû Hüreyre'den nakledilen rivayette onun şöyle buyur- duğu kaydedilmiştir:

هَلْ تَرَوْنَ قِبَلِي هَا هُنَا فَوَاللَّهِ مَا يَخْفَى عَلَيَّ خُشُو عُنْكُمْ وَلَا رُكُوعُكُمْ إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ  
ظَهْرِي

“Siz benim şu kiblemi görüyor musunuz? Allah'a yemin olsun ki, sizin huşûnuz da rükûnuz da bana gizli kalmaz. Şüphesiz ben sizi arka tarafımdan da görürüm.”<sup>52</sup>

Buradan hareketle bazı insanlar da bu ifadeleri mecaz değil hakikat anla- mına alarak, Hz. Peygamber'in arkasında da gözleri olduğu; onun omuzlarının arkasında bulunan gözler vasıtasıyla cemaati takip ettiği gibi kabulü imkânsız bazı yorumlara gitmişlerdir.<sup>53</sup> İşte hilye ve şemâil rivayetleri, bu tür yorumların gerçeği yansıtmadığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre Hz. Pey- gamber'in bedenlen/fizîken yaratılışı diğer insanlardan farklı değildir. Zaten bu- nun aksinin düşünülmesi de mümkün değildir. Zira şayet onda fizyolojik olarak fazladan bir organ olsaydı, doğumundan itibaren bu hal mutlaka dikkat çekerd.

51 Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 41, no: 15.

52 Meselâ bkz. Buhârî, “Mesâcid”, 8, no: 408.

53 Bu konudaki yorumlar için bkz. Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şer- hu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Daru'l-Fikr, Beyrut ts., IV, 157. فقيل كانت له عين خلف ظهره يرى بها. من ورائه دائما وقيل كانت له بين كتفيه عينان مثل سم الخياط يعني مثل خرق الإبرة يبصر بهما لا يحجبهما ثوب (ولا غيره). Ayrıca bkz. Karataş, Mustafa, “Hadisleri Yeniden Anlamak”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, yıl: 2002, İstanbul, s. 101-138, s. 125.



Ayrıca bu durum onun beşerî güzelliğini de gölgeleyen bir mahiyet arz ederdi.

Bu açıdan bakıldığında Rasûlullah'ı yakından tanıyan sahâbînin şemâili anlatıldığı rivayetlerin önemi ve nasıl büyük bir boşluğu doldurduğu daha da iyi anlaşılmaktadır. Şu da var ki, Hz. Peygamber (sav)'in şemâili konusu oldukça önemli olmakla birlikte onun sadece beşerî yönünü ifade eden şekli özelliklerini (saçı-sakalı, giyim tarzı, renk tercihleri vs.) öne çıkarmaktan ziyade peygamberlik görevi gereği bizlere öğrettiği dinî emir ve yasaklarına yoğunlaşmak öncelikli olmalıdır. Diğer bir ifadeyle Rasûlullah (sav)'in *zarûrât-ı dînîyye* kapsamında ümmetine öğrettiği farzları/vacipleri ihmal etmek veya dinin olmazsa olmazları sayılan *zarûrât* ve *hâciyyât* türünden emir ve yasakları önemsememek; buna karşılık *tahsinîyyât* kabilinden işleri ön plana çıkarmak yahut önelemek son derece hatalı olacaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in şemâilini öğrenirken sadece şeklen onu taklit etmenin sünnete ittibâ anlamında son derece eksik bir anlama olduğunu unutmamak gerekir diye düşünüyoruz.

### Hilye Yazımının Fazileti Hakkındaki Rivayetler

Hz. Peygamber (sav)'in hilyesinin onu yakından tanıyan sahâbî-i kirâm tarafından anlatıldığı sahih veya içerik itibarıyla büyük oranda sorunsuz hilye metinlerinin yanında, bir de hilye yazımına veya yazılı metinleri temaşa etmeye yahut yanında bulundurmaya teşvik eden bazı şüpheli rivayetlerin de sonraki dönemde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi hilye yazımının fazileti hakkında Hz. Ali'den naklen Hz. Peygamber'e izâfe edilen rivayetlerden biri şöyledir:

رُوي عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ النَّبِيِّ وَنَبِيِّ الْحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَأَى جِلِّيَّتِي مِنْ بَعْدِي فَكَأَنَّما رَأَى فِي الدُّنْيَا وَمَنْ رَأَاهَا شَوْقًا إِلَيَّ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ وَيَأْمَنُ قَلْبُهُ مِنَ الْعُرُورِ وَفِيئْتَهُ الْقَبْرُ وَلَا يُحْسِرُ عَارِيًا فِي يَوْمِ الْحَسْرِ وَالْقَرَارِ

*“Kim benden sonra benim hilyemi görürse, sanki dünyadayken beni görmüş gibi olur. Kim bana duyduğu iştiyaktan dolayı ona bakarsa, Allah ona cehennemini haram kılar, kalbi gururdan ve kabir fitnesinden güvende olur, haşır ve karar gününde çıplak olarak haşredilmez.”<sup>54</sup>*

Kaynaklarımızda hadis olduğuna dair bir bilgi bulunmayan bu sözün son-

54 İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi/İbrahim Paşa Sarayı, *Hilye-i Saadet*, hat: Yesarizade Mustafa İzzet Efendi (ö. 1237/1821-22); *Hilye-i Saadet*, hat: Hafız Mehmed Ali (ö. 1251/1835); Uzun, “Hilye”, XVIII, 44. Bu rivayetin kaynağı bulunamadı.

radan uydurulmuş olduğu anlaşılıyor. Çünkü Hz. Peygamber döneminde hilye yazımının olduğu konusunda en ufak bir bilgi sahibi değiliz.

Yine Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den duyduğunu söylediği iddia edilen şöyle bir rivayet vardır:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَإِمَامُ الْمُتَّقِينَ لَيْثُ اللَّهِ الْغَالِبِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ عَبْدٍ وَأَمَةٍ يَكْتُبُ صِفَتِي يَغْنِي أَسْمَائِي فَقَرَأَ إِلَى أَجْرِهَا ثُمَّ يَصْعَقُهَا فِي بَيْتِهِ لَمْ يَقْرُبْ ذَلِكَ الْبَيْتَ بَلَاءٌ وَلَا وَبَاءٌ وَلَا مَرَضٌ وَلَا عِلَّةٌ وَلَا عَيْنٌ حَاسِدٍ وَلَا سِحْرٌ وَلَا حَرْقٌ وَلَا هَذْمٌ وَلَا يَمْسُهُ فَقْرٌ وَلَا سَمٌّ وَلَا غَمٌّ وَلَا كَرْبٌ مَا دَامَتْ أَسْمَائِي فِي ذَلِكَ الْبَيْتِ وَالْمَنْزِلِ وَمَنْ أَقْرَأَهَا وَسَمِعَهَا كَذَلِكَ

*“Hiçbir erkek ve kadın kul yoktur ki, benim sıfatımı yani isimlerimi yazar, sonuna kadar okur, sonra da onu evine koyarsa, benim isimlerim bu evde kaldığı sürece bu eve hiç bela, veba, hastalık, illet, hasetçi göz, sihir, yangın ve yıkım yaklaşmaz; ona fakirlik, zehirlenme, gam ve tuzak dokunmaz. Onu okutan ve işiten de aynı şekildedir.”<sup>55</sup>*

Hz. Peygamber'e isnad edilen bu tür rivayetlerin sıhhati hakkında ciddi tereddütler vardır. Her şeyden önce bu rivayetlerin kaynak problemi söz konusudur. Muteber hadis kaynaklarında bulunmayan bu rivayetler, metin tenkidi açısından da bazı şüpheleri uhdesinde barındırmaktadır. Bir taraftan Hz. Peygamber döneminde hilye yazımının bulunduğu veya Rasûlullah'ın buna teşvik ettiğine dair yeterli ve sağlam delil bulmak mümkün görünmezken, diğer taraftan o dönemde yazının durumuyla ilgili araştırmalar, kitâbetin daha çok vahyin kayıt altına alınmasında kullanıldığını ortaya koyar mahiyettedir.<sup>56</sup>

## Sonuç

Bu çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

Türk-İslâm mimarîsinde hadislerin kullanımı oldukça yaygındır ve özellikle Selçuklu ve Osmanlı dinî mimarîsinde erken dönemlerden itibaren âyet ve hadislerin bezeme ve süslemede sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

55 Bursa Türk İslâm Eserleri Müzesi, *Hilye-i Şerife*, hat: Yazıcızade es-Seyyid Mustafa (ö. 1210/1796). Uzun, “Hilye”, s. 44. Kaynaklarımızda böyle bir rivayete rastlayamadık.

56 Meselâ bkz. Tatlı, Bekir, “İlgili Rivâyetler Yönünden Hz. Peygamber Döneminde Vahyin Yazımı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 49, sayı: 1, yıl: 2008, s. 123-150; a.mlf. *Akademik Hadis Araştırmaları 1*, Emin Yayınları, Bursa 2016, s. 5-48.

İnşa ve tamir kitâbelerinden cami, medrese, şifâhâne/dârüşşifâ, çeşme/şadırvan, türbe ve mezar taşlarına varıncaya kadar pek çok mimarî unsurun hadislerle donatıldığı görülmektedir. Bu anlamda süslemede kullanılan hadislerin içerik ve mâna itibarıyla mimarî yapıların icra ettiği görevlerle de tamamen uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Mimarî yapılarda bezemede kullanılan metinlerin en fazla Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ve hadis rivayetlerinden oluşması, bir anlamda bu yapıların Kur'ân ve sünnetin ruhu ve mânasından beslendiklerinin; diğer bir ifadeyle âyet ve hadislerin dinî mimariye ruh ve mâna bahşettiğinin açık göstergesidir. Bu yönüyle söz konusu dinî yapılar kuru ve soğuk binalar yığını olmaktan kurtulmuş, Allah kelâmı ve Peygamber sözüyle mânen hayat bulmuştur.

Hilye ve şemâil rivayetlerinin de özellikle meşhur hattatlar eliyle oldukça yaygınlık kazandığını görüyoruz. Hz. Peygamber'e duyulan aşk ve sevdanın en somut nişâneleri sayılan hilye levhalarına özellikle Türklerde çok değer verildiğini, hilyelerin neredeyse her evde özenle saklandığını, bu vesileyle Allah'ın koruma ve himayesinin talep edildiğini, hatta bu levhaların bulunduğu mekânlara kaza, belâ ve felâketlerin uğramayacağına inanıldığını söyleyebiliriz.

Sahâbe-i kirâmın Hz. Peygamber'in beşerî ve fizikî yönlerini anlattığı pek çok sahîh hilye ve şemâil rivayeti kaynaklarda yaygın olarak nakledilmiştir. Özellikle Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Hz. Âişe, Ebû Cuhayfe, Câbir b. Semüre, Ümmü Ma'bed, Abdullah b. Abbas, Hind b. Ebû Hâle gibi pek çok sahâbî, Hz. Peygamber'in şemâilini, bir sonraki nesil olan tâbîlere özenle ve dikkatle aktarmıştır. Bu yönüyle hilye ve şemâil rivayetlerinin yaygınlık kazanmasında Hz. Peygamber'in yakınında bulunan ve onunla uzun süre birlikte olan sahâbenin büyük katkıları vardır. Hepsine şükran borçluyuz.

Hz. Peygamber (sav)'i yakından tanıyan sahâbîlerin erken dönemlerden itibaren onun şemâilini doğru biçimde anlatan rivayetleri nakletmiş olmalarının bizce çok önemli bir sonucu daha olmuştur. Buna göre, söz konusu rivayetler Rasûlullah (sav)'in beşerî yönden diğer insanlarla aynı fizyolojik özellikleri taşıdığını ve bütün âza ve organlarının insanlarınkıyla aynı olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu anlamda hilye ve şemâil rivayetleri, Rasûlullah'ın arkasında da gözü olduğu yönündeki birtakım tutarsız yorumların gerçeği yansıtmadığını da net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Rasûlullah (sav)'e duyulan engin muhabbetin bir ifadesi olan hilye metinlerinin bizâtihi kendisinin felâketlere engel olma gibi bir özelliği olmamakla birlikte, insanların Hz. Peygamber'e hissettiği aşk ateşinin korunu sürekli canlı tutması açısından takdire şayan bir inanış olduğu söylenebilir. Ancak diğer taraftan, söz

gelimi Kur'ân-ı Kerîm bulunan bir mekâna belâ ve felâketlerin gelmesi Allah'ın yarattığı tabiat kanunlarına uygun olarak son derece doğal iken, hilye metinlerinin bulunduğu yerlerin bunlardan korunmuş olacağına inanılması toplumda yanlış Peygamber ve sünnet anlayışlarının yayılması tehlikesini doğurabilir.

Diğer taraftan sonraki dönemlerde hilye yazımına teşvik eden yahut da Hz. Peygamber'in hilyesinin yazıldığı levhalara bakmanın, bunları evinde-yurdunda bulundurmanın faziletinden bahseden kimi uydurma rivayetler de yaygınlık kazanmıştır. Erken dönem muteber hadis ve siyer kaynaklarında yer almayan bu türden rivayetlere itibar edilmemesinin gereğine inanıyoruz.

Son olarak, hilye ve şemâil rivayetlerini doğru şekliyle öğrenmek son derece önemli olmakla birlikte, sünnete ittibân Hz. Peygamber'i sadece şeklen taklit etmekle gerçekleşmeyeceğini de unutmamak gerekir. Zira Rasûlullah (sav)'in son peygamber ve uyarıcı olarak gönderilme sebepleri düşünüldüğünde, onun insanlara saç veya sakalı uzatma, sarık veya cübbe giyme gibi konuları öğretmek üzere gönderilmediği açıktır. Bunun yerine Hz. Peygamber'in farz veya vacip olarak bizlere öğrettiği zarûrât ve hâciyyât türünden emir ve yasaklara yönelmek; onun nübüvvetten önce bile ayrılmaz vasfı olan "el-emîn" sıfatını bütün benliğiyle özümseyen Müslümanlar olmak herhalde çok daha elzem ve öncelikli bir görev olsa gerektir.

## KAYNAKÇA

- Ahmed, Ebû Abdullah İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, I-L, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1995/1416.
- Akyüz, Ali, *Yaşayan Kur'ân Hazreti Peygamber*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Arseven, Celâl Esad, *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1970.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Daru'l-Fikr, Beyrut ts.
- Bayraktar, İbrahim, *Hz. Peygamber'in Şemâîli*, İstanbul 1990.
- Begavî, Muhyissünne el-Huseyn b. Mes'ûd, *el-Envâr fî şemâîli'n-Nebiyyi'l-muhtâr*, thk. İbrahim el-Ya'kûbî, I-II, Dâru'l-Mektebî, Dimaşk 1416/1995.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ, I-XI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Şu 'abu'l-Îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid, I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrut 1410/1990.
- Burckhardt, Titus, *İslâm Sanatı-Dil ve Anlam*, çev. Turan Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.
- Derman, M. Uğur, "Hilye", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 47-51.
- Derman, M. Uğur, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Musennâ el-Mevsilî, *Mu'cemü Ebî Ya'lâ*, Faysalâbâd 1407.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, I-V, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Hansu, Hüseyin, "Mimarî Eserlere Nakşedilen Hadisler Üzerine Bir İnceleme", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX, sayı: 1, ss. 35-51, Diyarbakır 2007.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *Kitâbü'l-Musannef fil-ehâdis ve'l-âsâr*, I-VII, Riyad 1409.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, I-XVIII, Beyrut 1414/1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhâru'l-hulefâ*, thk. Sa'd Kerîm el-Fakîy, Dâru İbn Haldûn, İskenderiyye, ts.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Hımyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-VI, Beyrut 1411.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kebîr*,

- thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidünnâs el-Ya'murî, *Uyûnu'l-eser fi funûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, thk. Muhammed el-Iyd el-Hatrâvî -Muhyiddin Mitû, I-II, Dâru İbn Kesîr, Dîmaşk-Beyrut ts.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi ta'rifî hukûki'l-Mustafâ*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1404/1984.
- Kandemir, Yaşar, "Şemâil", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 497-500.
- Karataş, Mustafa, "Hadisleri Yeniden Anlamak", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, yıl: 2002, İstanbul, ss. 101-138.
- Mollamehmetoğlu, Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, I-VI, Yunus Emre Yay., İstanbul ts.
- Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Zehru'l-hamâil ale's-şemâil-Evsâfu'n-Nebî*, thk. Mustafa Âşûr, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selîfî, I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ts.
- Tatlı, Bekir, "İlgili Rivâyetler Yönünden Hz. Peygamber Döneminde Vahyin Yazımı Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 49, sayı: 1, yıl: 2008, ss. 123-150.
- Tatlı, Bekir, *Akademik Hadis Araştırmaları 1*, Emin Yayınları, Bursa 2016.
- Tatlı, Bekir, *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2008.
- Tatlı, Bekir, *Mimarî Hadisleri- Türk-İslâm Mimarîsini Taçlandıran Peygamber Sözleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-V, Beyrut ts.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-hasâilü'l-Mustafaviyye*, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke-i Mükerrreme, 1413/1993.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarîsinde Yazının Kullanımı*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üni. SBE. Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Van 1997.
- Uzun, Mustafa, "Hilye", *DİA*, XVIII, 44-47, İstanbul 1998.
- Yardım, Ali, "Hilye-i Saâdet -Peygamber Efendimiz'in Yaratılış Güzellikleri", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, yıl: 7, sayı: 1, Ocak 1978, ss. 12-25.
- Yardım, Ali, *Alanya Kitâbeleri-(Tebât, Tescîl, Tasnîf ve Değerlendirme)*, İstanbul 2002.
- Yardım, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâilî*, Damla Yayınevi, Dokuzuncu Baskı, İstanbul 2011.
- Yardım, Ali, "Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbu's-Şemâilî", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sayı: 1, ss. 349-409.

EK:

Tablo 1: Hz. Ali'nin anlatımıyla nakledilen Hilye metinlerinin geldiği tariklerin önemli bir kısmı

